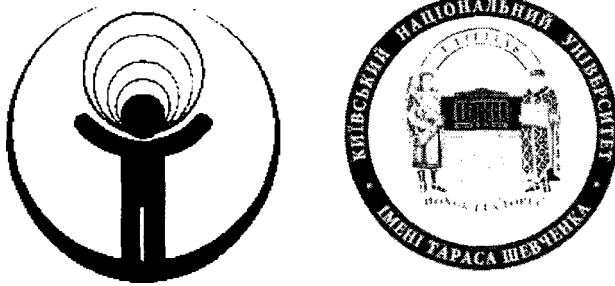

ISSN 1728-3671

Інститут проблем штучного інтелекту Міністерства освіти і науки України
і Національної академії наук України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НАУКА РЕЛІГІЯ СУСПІЛЬСТВО

2018 № 1 (61)

«НАУКА І ОСВІТА»
ІПШІ МОН і НАН України

Київ 2018

Я.І. Пасько

Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ

МІСТО ЯК УСОБЛЕННЯ РІЗНИХ МОДЕЛЕЙ ПРЕДСТАВНИЦТВА:
ПАТЕРНАЛІЗМ VS ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Стаття присвячена концептуальним проблемам відповідальності та самоорганізації в міських спільнотах, в контексті європейського та українського міського самоврядування. Фокусується увага на ціннісних та соціокультурних детермінантах розвитку міського самоврядування, концептуалізації міського простору. Автор актуалізує теоретичні підходи, пов'язані з феноменом українського пострадянського міста, окреслює теоретичну сутність та практичну необхідність комплексної самоврядної моделі муніципального управління в українських містах. Наголошується на тому, що існуюча в Україні модель соціального патерналізму, практики управління містом є історично та культурно укоріненими, несумісними з європейськими патернами міського самоврядування та представницької демократії.

Ключові слова: соціальна трансформація, мережа, соціальний капітал, солідарність, спільнота, управлінська модель.

Постановка проблеми. З набуттям нашої країною незалежності особливої уваги набуває проблематика, що пов'язана з самоорганізацією міської спільноти. В останнє десятиліття все більша кількість соціологів, соціальних філософів, політологів фокусують увагу на необхідності розширення концептуального поля урбаністики.

Йдеться про необхідність поступового переходу від аналізу вже достатньо відомих соціально-просторових та юридично-правових аспектів міського самоврядування (імплементатії в суспільне життя правової процедури і відповідальності всіх мешканців міста перед законом) до теоретичної концептуалізації історичних та соціальних вимірів міського самоврядування, соціальної модернізації: усвідомлення суспільної та політичної відповідальності міської спільноти стосовно стану суспільних змін, необхідності відновлення етично-моральних критеріїв відповідальності жителів за долю власного міста.

Важливого значення у цьому контексті набуває теоретична концептуалізація феномену міських виборів, як процесу відповідального голосування: під час якого формуються цивілізаційні та соціальні навички співіснування та взаємодії різноманітних груп і спільнот, верств, прошарків, громадянського суспільства в цілому. Важливість осмисленого ціннісно-раціонального політичного вибору пострадянських мешканців, поза сумнівом, дуже важко переоцінити. Очевидно, що в сучасних умовах заслуговує на визнання не просто суспільна активність під час виборів, а саме ціннісна і раціональна спрямованість мешканців міста на покращення соціального облаштування міського простору, соціальної

сфери в цілому. Саме ця позитивна громадянська настанова на імплементацію етосу соціальної відповідальності, ціннісних засад є тим позитивним нормативним фундаментом, який має призвести до оптимізації інституційних механізмів, у межах яких здійснюється процес докорінної соціальної трансформації радянського минулого.

Як свідчить досвід переважної більшості європейських міст, навіть певні здобутки у сфері розширення суспільної активності під час виборів, поза сумнівом, далеко не завжди у європейському середовищі супроводжувались розвитком демократичних інституцій, демократичним самоврядуванням. Характерним прикладом цього є, зокрема, історичне тло португальських, грецьких та й російських міст, де розвиток політичної участі призвів, на першому етапі, до появи паростків міського самоврядування. Втім первинна політична активність, у тому числі й під час виборчого процесу, була вельми нестабільною. Вона не супроводжувалась розвитком «життєвого світу людини» і не була пов'язана з розвитком нової міської культури.

Такий стан речей є наслідком тривалого збереження достатньо аморфної соціальної структури міста, головні актори якого, представники «середнього класу», інтелектуали, поза сумнівом, мали достатньо обмежені навички соціальної взаємодії, в ціннісному та економічному плані були залежними від бюрократичної системи розподілу та підпорядкування. Мусимо констатувати, що інституційна слабкість, практично у всіх країнах «уповільненої модернізації», об'єктивно перешкоджала розвитку демократичних цінностей, вільної політичної культури та посиленню відповідальності влади перед виборцями. Не є винятком у цьому контексті й Україна.

Очевидно, що в нашій країні, попри демократичну риторичку, протягом тривалого часу має місце централізовано-патернальна соціальна структура міського управління, яка є культурно укоріненою і об'єктивно гальмує розвиток демократичних прав і свобод людей. Практично не змінилася ситуація і за останні кілька років. За такої недемократичної за своєю сутністю системи, яка, позбавляючи значну частину населення можливості реалізувати власні права, примітивізує людину та перетворює вільного громадянина на підлеглого, (особи, що не впливає на власну долю і є об'єктом зовнішніх впливів), годі й думати про активізацію навичок самоврядування, оптимізації громадянського самоорганізації в цілому. За таких умов міські спільноти позбавлені можливості свідомо обирати ефективну міську владу, яка була б спроможна відповідати перед власними громадянами за наслідки своєї діяльності у різних сферах розвитку міста.

Варто зазначити, що, попри поодинокі теоретичні напрацювання, в українському науковому житті, бракує комплексних досліджень орієнтованих на концептуалізацію демократичного дискурсу мережевого

співіснування, моделі соціального партнерства влади і громадянського суспільства, яка б дозволила активізувати в суспільстві ціннісні принципи соціальної відповідальності мешканців міста за «спільне благо» та гідне майбутнє городян. Адже тільки за цих умов електоральний вибір мешканців українських міст може бути усвідомленим і сприяти позитивним змінам у суспільстві в цілому.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Можемо констатувати, що в останні десятиліття в європейській традиції відбувалася комплексна концептуалізація парадигм та моделей місцевого самоврядування, осмислення ролі представницького процесу у житті муніципальних громад. Найбільш повно публічні та приватні виміри модерного муніципального життя, партнерські відносини в межах громад були досліджені такими видатними соціологами як Ю.Габермас, М.Осовська, В.Осовський, Р.Патнем, Б.Манан. В останні роки урбаністична проблематика займає чільне місце і в працях В. Степаненко, А.Стрельникової, М.Соболевської, О.Міхєєвої, Л.Малес, М.Наумової, які піддають аналізу різні аспекти міської самоорганізації, фокусуючи увагу на вимірах відповідальності та взаємопідтримки різних міських спільнот.

Варто відзначити також теоретичні розвідки В.Середі та Б.Шуміловича, які фокусують увагу на взаємопов'язаності різних соціокультурних вимірів з розвитком громадянського суспільства у містах.

Втім, попри різні вагомості теоретичні дослідження, залишається нез'ясованим демократичний концепт соціальних змін в українських містах, не розроблені базові концептуальні ціннісні засади мешканців пострадянських міст, не визначена роль деліберативних чинників у конституюванні сучасного європейського та українського міста.

У методологічному вимірі заслуговують на теоретичне осмислення доробки А.Токвіля, Ф.Фукуями, Г.Арендт, українського дослідника Т.Возняка, які використовують світову філософську спадщину щодо аналізу місцевого самоврядування. Саме вони, передусім, і будуть використані в нашому дослідженні.

Мета пропонованої статі полягає у тому, щоб на основі історичного досвіду концептуалізувати базові моделі розвитку «міської цивілізації» й узгодити їх із суперечностями колективного та індивідуального розвитку, з демократичними принципами представницького правління. У процесі дослідження даної проблематики важливою видається можливість імплементації європейського досвіду в українську практику пострадянських міст.

Виклад основного матеріалу. Відтак об'єктом нашого розгляду є еволюція історичних форм, парадигм міського самоврядування та демократичного представництва, які пов'язані з соціальною структурою суспільства та специфікою виборчого процесу.

Предметом аналізу виступають детермінанти становлення та функціонування відповідальної громадянської міської спільноти в Україні.

У процесі аналізу важливим у концептуальному плані для нас є творчий доробок американського соціолога Р.Патнема. Десятиліттями вивчаючи причини відмінностей між економічно і соціально розвиненими Північною та Центральною Італією, з одного боку, і депресивною південною частиною цієї країни, з іншого, американський соціолог фіксує два усталених методи врядування, що тісно пов'язані з соціально-культурними та історичними особливостями. Останні сягають у тисячолітню давнину, коли протягом XI століття на півдні півострова виникла візантійська імперська система правління, а на півночі – німецька, що перетворилася з віками на систему самоврядних комун республік.

На початку XXI століття соціальні особливості, що були запроваджені в далекому минулому, виявилися вирішальними для пояснення відмінностей в ефективності міського самоуправління. Консервація одних соціальних форм у містах і розвиток інших призвели до того, що «постали два різних міста і два різних способи життя... на півночі люди були громадянами, а на півдні – підданими і підлеглими» [1, с.159]. Це спостереження американського вченого є вельми корисним у значенні методологічного підходу щодо перспектив оцінки соціальних перетворень в українських містах.

Якщо зважити на поступовий характер соціальних трансформацій, то формування «ідеального типу» (термін М.Вебера) міської спільноти може розглядатися в аспекті «громадянського поступу». Ключовими елементами поступу є: 1) виражена тенденція до автономності і самоорганізації міського життя, спрямованість до громадянського самоврядування, 2) нагромадження соціального капіталу або системи довіри та взаємопідтримки репрезентантів громади, 3) нагромадження культурного капіталу: високої системи освіти, яка здатна допомогти у вирішенні проблем міста, 4) громадянська активність, яка дозволяє репрезентантам найбільш успішних міст впливати на владу, 5) поглиблення індивідуальної та приватної сфери.

Очевидно, що соціально-політичною формою демократичного міста є система демократичного представництва, яка передбачає захищеність від позаправових і недемократичних вимог муніципальної та центральної влади.

У цьому контексті принципово важливою є автономія особи від влади, яка передбачає зокрема й те, що публічні рішення мають пройти перевірку вимірами публічної комунікації. Ю.Габермас слушно зауважує, що «політична публічність і на її основі громадянське суспільство набувають у міському середовищі стратегічного значення» [2, с.282]. У межах цих соціальних практик відкритості утворюється демократичне середовище, у якому члени солідарних спільнот усвідомлюють свою залежність один від одного, розвиваючи стосунки обопільної поваги.

Збереження демократичного простору пов'язано з репродукцією «соціального капіталу» у містах, який репродукує такі особливості соціальної організації, – як довіра, норма та мережа громадської активності, що підвищують ефективність і координацію спільних дій. «Соціальний капітал сприяє розвитку спонтанної кооперації у містах», – справедливо зазначає Ф.Фукуяма [3, с.204]. Явище соціального капіталу властиве для горизонтального типу взаємодій і має значення «морального ресурсу підтримки», який при використанні не зменшується, а розширюється.

На переконання Патнема, «соціальний капітал, втілений у горизонтальних мережах соціальної активності, є вагомим чинником ефективної роботи міських мереж», чинником соціальному добробуту та формування демократичних цінностей, які є вкрай важливими для утворення громадянських практик відповідальності [4, с.193].

У широкому сенсі відповідальність є одним із універсальних етичних регуляторів і принципів міської самоорганізації. У цьому контексті є загально визнаним, що розвинуте в інституційному та цивілізаційному вимірі місто постійно залежить від злагоджених консенсусних рішень і логік узгоджених колективних дій щодо суспільних та приватних інтересів громади, інтересів конкретних особистостей.

У процесі соціально-історичної еволюції стає зрозумілим, що утвердження принципу відповідальності безпосередньо залежить від визнання репрезентантами міських спільнот соціально-культурних, економічних та політичних вимог інших осіб. Осіб, не пов'язаних з ними безпосередньо клановими, корпоративними, особистісними зв'язками традиційного типу. Ю.Габермас справедливо фокусує увагу на необхідності «автентичної комунікації» як принципу функціонування відповідального громадянського суспільства у містах». Іншого можна й не любити, але його треба терпіти», запроваджуючи та плекаючи міжкультурний соціальний діалог між спільнотами міста [5, с.67].

У демократичній традиції можна відзначити принаймні два підходи до розуміння репрезентантами міської спільноти своєї відповідальності за долю міста.

Перший підхід історично пов'язаний з похідними від античного міста «республіканськими» чеснотами, серед яких відповідальність громадянина посідає найважливіше значення. Іншими словами, місто може бути успішним лише тою мірою, наскільки добрими (чесними, справедливими, відповідальними) є її громадяни. Послідовне розгортання цього принципу знаходить втілення у максимі, відомої ще з часів античності і теоретично концептуалізованій у «Дусі Законів»: «кожен народ заслуговує на тих, кого обирає» [6, с.189]. Отже, якщо влада у місті є поганою, малоефективною, аморальною чи корумпованою, то відповідальними за це є самі громадяни, які не здатні її контролювати.

У межах цього підходу створюється історія розвитку традиційного міста, його правова, майнова і духовна сепарація від шляхетської влади, історія боротьби городян з місцевими духовними і світськими можновладцями. Під впливом різних духовних, політичних, економічних, ціннісних чинників, починаючи з XIII століття, формується стала міська культура: у Середземномор'ї в Італії, на Півдні Франції, а дещо пізніше у Центральній Європі. Традиційне комунітарне місто стверджувалось шляхом поступового становлення міського судочинства, автокефалії (тобто права вважати власні судові та адміністративні інституції останньою і найвищою інстанцією влади), звільнення міщан від зовнішнього оподаткування та поступового формування ринкового права. В межах європейського урбаністичного розвитку постає самобутня цивілізація, яка організовує податкову і фінансову систему, громадянський кредит і митниці. Історія європейських міст органічно пов'язана зі становленням розвинутого товарного обігу, ринку, перетворенням грошей у капітал, облаштуванням міського самоврядування. В межах цієї цивілізації постає інститут приватної власності, який отримує власну легітимність внаслідок посилення спільноти середнього класу, репрезентації особи бюргера: носія приватної власності.

Сформованому «середньому класу» надавалося право надсилати власних виборних депутатів у представницькі органи (у Британії – у нижню палату парламенту, у Франції – у Генеральні Штати). Жителі стародавніх міст, заснованих від XIII століття через своїх вибраних представників брали участь у вирішенні проблем загальнодержавного рівня у парламенті. Поступово суспільні акценти зміщуються у бік іншого дискурсу, який має місце на перетині традиційної та модерної цивілізації. Він передбачає акцент на посилення економічного чинника, який стає формоутворюючим для спільноти середнього класу. Йдеться про орієнтацію модерного міста на економічну сферу, добробут, формування специфічно модерного міського етосу: професійної компетентності.

У контексті міського самоврядування та посилення горизонтальних форм взаємодії в містах інститут виборів починає грати все більшу вагу. У імплементації процедури виборів актуалізуються дві можливості: вони можуть мати аристократичний сенс: підвищення керівників і лідерів або демократичний сенс призначення представників, довірених людей та службовців. У повній залежності від традицій, культурних засад, норм, правил того чи іншого міста, по відношенню до обраних депутатів, виборці можуть розглядатися і як підлеглі, і як керуюча сила.

Варто зазначити, що вибори в процесі власної еволюції історично слугували як «принципу тотожності», так і «принципу представництва». Ці обидва принципи є важливими для функціонування модерного міста. Принцип тотожності базується на тому, що «мешканці міста спроможні діяти політично внаслідок свого безпосереднього існування на підставі усвідомленої однорідності своїх інтересів» [7, с.45]. У такому випадку

місто є політичною та ціннісною спільнотою, яка є об'єднаною спорідненою владою. Саме спільні цінності визначають електоральний вибір міських спільнот і формують демократичний каркас міста. Знаковим у цьому контексті є візія Б.Констана, який констатує, що «демократія є тотожність керуючих та підлеглих: тих, хто підкорює і тих, хто підкоряється» [8, с.234].

Очевидно, що за такої електоральної моделі панування і правління у містах аж ніяк не може базуватися на нерівності або на привілеях певних керуючих осіб, можновладців. Обрані представники народу є легітимними лише внаслідок того, що виражають колективну волю спільноти.

Інший принцип представництва виходить з того, що політична єдність народу (республіканізм) є лише ідеалом, позбавленим практичної корисності. На практиці втілення цієї моделі, на думку її критиків, призводить до імплементації неефективності в соціальному управлінні. Саме тому міська спільнота не може бути керована усіма вільними громадянами, а має бути репрезентована спеціальними професійними управлінцями. Відповідної до такого підходу представник, обраний міською спільнотою, має відносну автономність від неї. «Представник займає зовнішню по відношенню до народу позицію і є автономним від нього і не може бути пов'язаним з його волею», – зазначає Бернар Манен [9, с.190].

Відтак є очевидним, що в самій процедурі виборів закладена суперечність між демократичними та аристократичними вимірами цього інституту. Понад те, маємо принципову суперечність між двома моделями демократичного устрою, які й визначають розвиток міського управління в Європі та Україні.

Перша є репрезентацією політичної участі міських спільнот, що пов'язані з традиційною спадщиною колективної пам'яті, а друга є складовою ліберальної цивілізації. У цьому контексті К.Шміт дуже доречно фокусує увагу на тому, що одна з найбажаніших переваг традиційної міської демократії полягає у єдності правлячої верстви та контрольованих ними осіб. Втім, попри значні переваги цієї моделі, вчений вимушений погодитись із тим, що сама специфіка виборів перешкоджає цій рівності. «Історично у міських виборах завжди залишався аристократичний компонент, адже при розподілі посад після виборів преференції отримують індивіди та групи, які мають здібності, які позитивно оцінені суспільством» [10, с.192].

Очевидно, в процесі розвитку міського самоврядування постійно загострювалась суперечність між колективною та індивідуальною природою виборів, а також між домінуванням політичних та економічних чинників, між вагомістю природних чеснот і характеристик і об'єктивними характером управлінської системи міста, яка потребує професійних та кваліфікованих менеджерів. Відтак, ми можемо порівняти принципово

різні акценти щодо виборів з боку традиційних і модерних міських спільнот, представників різних світоглядних та ідеологічних таборів.

Уособленням традиційної позиції варто вважати Аристотеля. Для античного вченого, без сумніву, лише певні окреслені позитивні якості тієї чи іншої особи можуть надати їй особливе право керувати та нав'язувати власну волю іншим. Античний мудрець вважав, що «певні мешканці міста мають особливе право керувати іншими, оскільки вони є більш освіченими або більше за інших наближаються до природної досконалості» [11, с.45].

Така максима аж ніяк не заперечує того факту, що й керівники і підлеглі в межах цієї моделі віддзеркалюють колективні інтереси спільноти. У цьому контексті цікаво відзначити, що для традиційних міст вибори не були єдиною і беззаперечною системою волевиявлення. Практично у всіх античних та середньовічних містах конкуренцію інституту виборів складав «жереб», як більш демократичний на думку деяких відомих вчених (К.Шміт) інститут волевиявлення. На думку Гвічардіні, «вибори органічно призводять до посилення влади більш заможних городян, які за допомогою тіньових важелів перебирають владу у місті» [12, с.24]. Дослідник переконаний, що, завдячуючи хибній практиці легітимації виборів може складатися ситуація, коли доступу до посад можуть бути позбавлені гідні громадяни, оскільки «сам народ постійно переобирає одних і тих самих» [13, с.25]. Натомість «жереб» за такої теоретичної позиції надає практично кожному громадянину можливість за певних умов брати участь у міському управлінні. Складність обрання між жеребом та виборами демонструє історія Флоренції, де відбувалися постійної суперечки з цього приводу. Втім, абсолютно справедливого рішення так і не було знайдено, адже суперечність була закладена в недосконалості самої природи виборів та інституту жеребу.

Іншої думки дотримуються спільноти, що орієнтуються на дотримання процедурних аспектів виборчого процесу, ролі ринкових та економічних факторів у розвитку демократичних процесів, прихильників сучасного лібералізму. Вони фокусують увагу на автономності обраних депутатів від волі конкретних міських спільнот, на їх особливій ролі щодо підтримання порядку в суспільстві.

У контексті розвитку міської цивілізації постає теоретична суперечність між Аристотелем як носієм чеснот традиційного Полісу, з одного боку, та Гроцієм, Гобсом, Пуфундарфом і Локком, які вважають, що лише процесуально і чітко за процедурою проведені вибори можуть бути чинником визнання влади.

Понад те, відповідно до їх теоретичної візії, лише воля народу може раз і назавжди легітимізувати політичну владу особи чи спільноти. Вчені були публічними критиками недемократичних форм правління. Відтак, у межах цього дискурсу постає проблема відтворення громадянського суспільства, інститут якого має стати запорукою збереження

демократичних норм і правил, зловживання владою. Цей інститут є вагомим чинником підтримання демократичного виборчого процесу, індикатором барометру думки виборців. Він примушує владу рахуватися з опозицією, адже влада й опозиція під час виборчого процесу складають єдність протилежностей, де одна з них не може існувати без іншої. Вони породжують і виборюють одне одного і саме тому приречені на постійний діалог у чітко окресленому конституційно-правому полі: з визначеними правами і обов'язками кожної зі сторін. Вищою формою протистояння влади і опозиції є вибори міської влади.

У цьому разі влада отримує статус звинуваченого, а опозиція – статус обвинувача. Третейським суддею у політичному процесі виступає електорат. І якщо обидві сторони отримують рівні можливості як захисту, так і звинувачення, будуть діяти у межах усталеної юридичної і моральної практики, то вирок, який ухвалюють виборці, може бути справедливим.

Критерієм нормального виборчого процесу стає міцність громадянського суспільства: інституту, здатного проконтролювати виборчий процес, впливати на тіньові та корупційні процеси у різних сферах міського життя.

Саме міцність цієї інституції дозволяє підтримувати демократію, в тому числі і у формі проведення муніципальних виборів. адже останні дозволяють одночасно як висловити протест проти системи корупційної влади у місті, так і за певних умов підтримувати ту чи іншу управлінську команду. Втім, більша демократичність другого підходу історично обмежується вельми складною і суперечливою соціально-історичною практикою, згідно з якою народ дуже часто не бере безпосередню участь в управлінні і «не приймає рішень відносно публічних справ міста» [14, с.42].

У ХХ столітті в європейських містах достатньо поширеною була практика, коли люди просто обирали із певного числа кандидатів тих, хто здатен за них приймати політичні та господарські рішення. Така модель виборів у європейській традиції отримала назву «елітарної». Гарним прикладом уособлення цієї моделі є Англія, де виборцям у контексті тривалих та запеклих дебатів було дозволено впливати на своїх представників лише за «допомогою права на відмову у переобранні» [15, с.45].

Очевидно, що в ХХ столітті віддзеркалюють новітні тенденції, які пов'язані з поступовим скасуванням автономного статусу міста на користь держави, яка, уособлюючи «загальний інтерес виборців», з кінця ХІХ – початку ХХ століття, значною мірою перебирає на себе політичні, економічні та адміністративні функції міст. Базовим інструментом держави для укріплення адміністративної влади у містах був інститут бюрократії. Його формування відбувалося шляхом утворення компетентної адміністративної влади у містах, відірваної від приватного, політичного та економічного впливу приватних осіб.

Образ анонімної міської влади став предметом активного дослідження В.Вільсона, який виборовши президентську владу, надрукував статтю «Дослідження адміністрації в містах». Він прагнув створити цілу науку про практичне управління у містах. Відповідно з візією Вільсона, реалізація загального інтересу держави вимагає «поглянути углиб речей» і знайти відмінність між політикою і адмініструванням. Політика, на його думку, як сфера виявлення загальної волі мешканців міста і встановлення загальних правил організації поліса, усувається на маргінес і поступається своїми позиціями інституту адміністрування. Останнє передбачає застосування та впровадження практичних цілераціональних принципів розвитку міської території. Важливого значення у розвитку європейських та Північно-Американських міст набуває тенденція до «публічної служби» та бажання міського чиновника втілити принципи поширення безкорисливості і раціональності.

Мусимо констатувати, що сучасне українське місто значною мірою керується чиновниками, бюрократами, які в умовах пострадянської реальності мають величезну спокусу маніпулювати результатами виборів, використовувати виборчий процес задля вирішення інтересів власної корпорації. Противагою цій тенденції мав би стати інститут відповідального громадянського суспільства. Втім, у контексті української традиції, він залишається в аморфному стані. Саме про це свідчить історія сучасних українських старопромислових міст.

Загальною слабкістю українських індустріальних міст є констатація наявного дефіциту або вакууму відповідальності у різних її аспектах, на різних рівнях суб'єктів суспільного життя. Має місце безвідповідальна боротьба за повноваження у міській та центральній владі: заради особистих амбіцій або задля задоволення вузькокорпоративних інтересів. У повному обсязі існує системна корупція та відсутність підзвітності міської влади громадянам, непрозорість прийняття важливих політичних рішень, безвідповідальна політична риторика, розрив між політичними деклараціями і реальною політичною практикою. Домінування цілого комплексу негативних ознак суспільної безвідповідальності в українських містах призводить до ситуації, коли вельми важко визначити, хто і за що відповідає у сучасному місті.

Ситуація системної безвідповідальності у вищих ешелонах влади Краматорська є закономірним наслідком патернальної моделі управління. Наслідком цього є постійний стан «аномії» на рівні повсякденних практик, дистанціювання громадян від інституту влади, брак навичок самоорганізації, поширення в суспільстві настроїв апатії, песимізму та цинізму на тлі все ще стійких патерналістських настанов широких верств населення. До того ж цілком очевидно, що послаблення морально-етичних регуляторів, зокрема щодо відповідальності, поглиблюється слабою ефективністю владних ієрархій щодо реалізації «соціальних прав» осіб та

спільнот на муніципальному та державному рівнях. По суті має місце відсутність реального та дієвого верховенства права на регіональному та державному рівнях.

Небезпека такої ситуації полягає у тому, що протягом останніх двадцяти років практично не працюють інституціональні механізми колишньої радянської системи управління містами. Натомість усунення міської влади від «батьківської опіки» та відповідальності призводить до серйозного дисбалансу в посттоталітарному суспільстві і втратою в ньому соціально-психологічної та соціокультурної рівноваги. На сучасному етапі має місце постійне перекидання з боку влади і суспільства обов'язків за подальші соціальні зміни у містах. На практиці це обертається усуненням від відповідальності всіх суб'єктів міського самоврядування, розмитістю і невизначеністю відповідальності як регулятивної норми і соціального інституту в українському суспільстві.

У нашому локальному опитуванні в місті Краматорськ ми вирішили з'ясувати, як і якою мірою респонденти відчують свою власну частку відповідальності за стан справ на державному та локальному рівні: у місті, де вони проживають.

Таблиця 1. «Чи несете Ви особисту відповідальність щодо стану справ в Україні? (2015, N= 1800, %)

Так, несу	2,3
Частково несу	21,2
Не несую жодної відповідальності	63,0
Важко відповісти	13,5

Таблиця 2. Чи несете Ви особисту відповідальність щодо стану справ у нашому місті? (2016, N= 1800, %)

Так, несую	3,5
Частково несую	24,6
Не несую жодної відповідальності	59,9
Важко відповісти	12,0

Як бачимо, більшість респондентів (близько 60%) не відчують особистої відповідальності щодо стану справ як на державному рівні, так і на рівні міста, а біля 10% опитаних важко визначитися з цим питанням. Лише кожний четвертий респондент все ж відчуває власну відповідальність за долю міста.

Досить характерним для ситуації у місті є те, що почуття відповідальності практично не корелює з віком респондентів. Серед основних когорт населення – молодь, люди середнього та похилого віку практично однаково дистанціюються від відповідальності за майбутню долю міста. Вікові групи та особиста відповідальність щодо стану суспільних справ (2015, N=1800%).

Таблиця 3. Вікові групи та особиста відповідальність щодо стану суспільних справ

Вікові групи	Несу відповідальність		Не несую жодної відповідальності		Важко відповісти	
	у країні	у місті	у країні	у місті	у країні	у місті
18-25	24,7	26,5	62,1	59,4	13,2	13,1
26-40	25,7	27,5	61,2	58,3	13,1	12,2
41-55	22,5	28,5	62,3	58,2	14,2	12,4
56 років і більше	21,1	22,9	65,9	66,2	11	10,9

У таких умовах немає нічого дивного у тому, що вибори мера Краматорська в 2015 році супроводжувались аж ніяк не цілераціональною полемікою щодо екологічних і соціальних проблем міста, а популістськими обіцянками, спрямованими на примітивний емоційний вплив на виборців. Доступ до медіа та засобів масової інформації різних кандидатів у мери був далеко не однаковий, а самі вибори були вельми далекими від демократичної публічності. Вельми несправедливі правила гри у міській компанії дали підстави одному з кандидатів на посаду мера М. Єфімову заявити, що «вибори в Краматорську це брудна гра колишніх регіоналів, що спрямована на повне підпорядкування виборців владі угруповання НКМЗ» [16, с.4]. У процесі виборчої кампанії практично не була актуалізована жодна з важливих проблем регіону: житлово-комунальна, екологічна, соціальна.

Характерною в цьому плані є цитата із інтерв'ю обраного мера Краматорська А.Панкова газеті «Краматорська правда». «У першу чергу я звертаюсь до всіх жителів нашого міста: не бути байдужими і прийти на вибори 25 жовтня, оскільки від нашої позиції, буде залежати подальша доля міста. Повірте, це не порожня балаканина. Ми отримали преференцію за останні вибори – 30 мільйонів гривень на розвиток міста і сподіваємось отримати додаткові кошти на наступний рік, як я вже казав – 90 мільйонів гривень на вирішення соціально-економічних проблем. Їх ми маємо заробити на міських виборах. Я переконаний, що виборці зроблять правильний вибір» [17, с.4-5]. Симптоматичним є те, що майбутній мер міста акумулював настрої міської громади, яка у своїй більшості

орієнтована на патернальну модель суспільного розвитку. Відповідаючи на запитання щодо причини обрання мером пана Панкова 75%, мешканці міста Краматорськ фокусували увагу на здатності цього управлінця забезпечити «стабільність у місті», підкреслюючи тим самим його спроможність керувати містом. Очевидно, що за таких умов годі й думати про обрання демократичної та ефективної влади у старопромислових містах, у цілому, та місті Краматорськ, зокрема. Таким чином, можемо констатувати, що існуюча патернальна модель керування містом лише провокує утриманські настрої серед городян. Вона аж ніяк не сприяє розвитку паростків громадянського суспільства в індустріальних містах України.

Висновки. У процесі аналізу європейського та українського інституту міського самоврядування виявлена значна невідповідність вітчизняних традицій європейським аналогам. Європейський досвід надає чудові приклади ролі громадянської активності у самоорганізації людей та їх кооперації: сприяючи поширенню форм горизонтальної взаємодії між громадянами, відповідно до якої, поза сумнівом, вагому роль грають приватні та публічні чинники функціонування міста. Доведено, що формоутворюючим чинником громадянського суспільства міста є середній клас, який, надаючи соціальну підтримку для нормального функціонування соціальної сфери, посилює демократичні форми представницького правління.

Визначено, що в процесі еволюції форм міського самоврядування інститут виборів грав вельми значну роль у формуванні прав і свобод різних спільнот, груп, прошарків, на певних етапах конкуруючи з традиційною формою представництва – жеребом. Актуалізовані методологічні підходи до розвитку урбаністичної цивілізації, які 1) історично пов'язані з похідним від античного міста колективним управлінням, підпорядкованості індивіда громаді, спільними цінностями та чеснотами, серед яких відповідальність громадянина посідає вельми важливе значення, 2) піддається аналізу елітарна модель управління, яке передбачає певну дистанцію та автономність обраних депутатів від думок та бажань виборців. Наголошується на суперечливій природі виборів, які історично мали демократичні та аристократичні компоненти, які втілюються залежно від соціальної структури та життєвого світу мешканців пострадянських міст.

У процесі аналізу сучасного українського старопромислового міста акцентується увага на його віддаленості від урбаністичного досвіду європейської цивілізації, ціннісної віддаленості від ідеальних зразків громадянського суспільства та відповідальності.

Література

1. Патнем, Роберт Д. Разом з Робертом Леонарді та Рафаєлю Й.Наретті. Творення демократії. Традиції громадянської активності в сучасній Італії. – К.: Основи, 2001. – 302 с.
2. Габермас, Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії

громадянське суспільство. – Львів: Літопис, 2000. – 318с.

3. Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа відновлення соціального порядку. – Львів: Кальварія, 2005. – 378с.
4. Патнем, Роберт Д. Разом з Робертом Леонарді та Рафаелою Й.Наретті. Творення демократії. Традиції громадянської активності в сучасній Італії. –К.:Основи, 2001.–302 с.
5. Хабермас, Ю. Вовлечениє другого. Очерки политической теории. – СПб.: Наука, 2001.– 417 с.
6. Манен Б. Принципы представительного правления. – Санкт-Петербург, 2008. – 323 с.
7. Там само
8. Constant, V. Political Writings.–Cambridge.: Cambridge University Press,1988. – 352 p.
- 9.Манен Б. Принципы представительного правления. – Санкт-Петербург, 2008. – 323 с.
10. Шмит К. Духовно-историческое положение современного парламентаризма // Политическая теология. – М.: Канон-прес, 2000. – С. 182-193.
11. Аристотель. Политика IV, VII, 1294 В 7-99 (10). Об аристократическом характере выборов, 1984. – С.153-158.
12. Манен Б. Принципы представительного правления.– Санкт-Петербург, 2008.–323с.
- 13.Там само
- 14.Там само.
- 15 Там само.
16. Ефимов М. После выборов. Выборы в Краматорске – это грязная игра в бело-синих перчатках.– Admin. 2015(8) – С.4-5.
17. Панков А. Воззвание к избирателям // Краматорская правда. 23 октября 2015.

Я.И. Пасько

Город как олицетворение различных моделей представительства: патернализм vs гражданское общество

Статья посвящена концептуальным отечественным проблемам ответственности и самоорганизации в контексте европейского городского самоуправления. Фокусируется внимание на ценностных и социокультурных детерминантах развития города, их социологической концептуализации и исторических измерениях. Автор актуализирует теоретические подходы, связанные с феноменом украинского индустриального города, очерчивает теоретическую сущность и практическую необходимость новой модели муниципального управления в украинских городах. Фокусируется внимание на том, что существующая патримониальная модель управления украинским городом является исторически укорененной и несовместимой с европейскими аналогами городского самоуправления и представительской демократии.

Ключевые слова: социальная трансформация, сеть, социальный капитал, солидарность, сообщество, модель управления.

Ya. Pasko

City as the personification of different models of representation: paternalism versus civil society

The paper deals with the problems of responsibility and self-organization in the context of shaping the European model of self-government. The analysis focuses on the values and socio-cultural determinants of the city's self-government, its sociological conceptualization and historical dimensions. The author generalizes theoretical approaches related to the post-soviet cities and clash of values models. Theoretical essence and practical importance of the new city model are explored. The article focuses on the paternalism as a dangerous model of city's government. This model is historically rooted in Ukraine and incompatible with the European patterns of city self-government and it is the obstacle for the democracy in our country.

Key words: social transformation, network, social capital, solidarity, community, government's model.

References

1. Putnam, R., (2001), Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Osnovy, Kyev, 302 p. (ukr)
2. Habermas, J., (2000), The Structural Transformation of the Public Sphere: A Study on the Category of Civil Society, Litopys, Lviv, 318 p. (ukr)
3. Fukuyama, F., (2005), The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order, Kalvaria, Lviv, 378 p. (ukr)
4. Putnam, R., (2001), Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Osnovy, Kyev, 302 p. (ukr)
5. Habermas, J., (2001), The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory, Nauka, St. Petersburg, 417p. (rus)
6. Manen, B., (2008), Principles of Representative Government, St. Petersburg. 323 p. (rus)
7. Ibid.
8. Constant, B., (1988), Political Writings, Cambridge University Press. Cambridge. 352p. (eng)
9. Manen, B., (2008), Principles of Representative Government, St. Petersburg. 323 p. (rus)
10. Schmit, K., (2000) Political Theology, Kanon-pres, Moscow, pp. 182-193. (rus)
11. Aristotle, (1984), Politics IV, VII, 1294 B 7-99 (10), pp.153-158 (rus)
12. Manen, B., (2008), Principles of Representative Government, St. Petersburg. 323 p. (rus)
13. Ibid.
14. Ibid.
15. Ibid.
16. Efimov, M., (2015), Admin.2015 (8), pp.4-5. (rus)
17. Pankov, A., (2015), Appeal to the voters in Kramatorskaya pravda. October. 23. (rus)

Стаття надійшла до редакції 18.07.2017.

ЗМІСТ

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ДИСКУСІЇ

<i>Shevchenko A.I.</i> The meaning of human life is found.....	4
--	---

НАУКА

<i>Білокобильський О.В., Єрошенко Т.В.</i> Філософські аспекти проблеми розробки штучного інтелекту.....	8
<i>Додонов Р.О., Ковальський Г.Є.</i> Полемологія та конфліктологія: На шляху до осмислення природи гібридної війни.....	16
<i>Левицький В.С.</i> Реалізм vs конструктивізм: дихотомія модерного розуму.....	28
<i>Пасько І.Т.</i> Від екзистенційного до есенціального. Страх і міф.....	37

РЕЛІГІЯ

<i>Довбня О.А.</i> Політичні репресії щодо римсько-католицької церкви в радянській Україні (1918 – 1938 рр.): вітчизняна історіографія ХХІ ст.	45
<i>Кисельов О.С.</i> Науковий атеїзм і релігієзнавство: від протиставлення до ототожнення.....	60
<i>Луковенко І.Г.</i> Лютеранство в конфесійному ландшафті Донеччини (кінець ХVІІІ – початок ХІХ ст.).....	71
<i>Рудницька А.К., Блажесва Л.Л.</i> Спільні ознаки грецьких містерій і Олександрійського християнства: інтерпретація В.Р. Інге.....	86
<i>Халіков Р.Х.</i> Релігійні цінності як домінанта високотехнологічних цивілізацій (на прикладі КНР).....	91

СУСПІЛЬСТВО

<i>Єщенко Т.А.</i> Аксіологічний концепт як мовно-естетична і етнокогнітивна норма національної культури.....	99
<i>Білокобильський О.В.</i> Алгоритми людської свідомості як прообраз формування свідомості штучної.....	107
<i>Гуржи В.С.</i> Мобілізаційний потенціал релігійно-мотивованої риторики проекту «Русській мір» у 2014 році на Донбасі.....	113
<i>Гуржи К.Л.</i> Сучасні та класичні теоретико-методологічні підходи до аналізу міста (соціально-філософський аспект).....	120
<i>Пасько Я.І.</i> Місто як уособлення різних моделей представництва: патерналізм vs громадянське суспільство.....	128
Автори номера	143
Авторський покажчик	144